

Činnosť Československého štátneho učiteľského ústavu v Banskej Bystrici v rokoch 1919 – 1939

LUCIA VOZÁROVÁ

Katedra pedagogiky, Pedagogická fakulta Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica

Úvod

Učiteľské vzdelávanie v Banskej Bystrici nadobudlo svoju inštitucionálnu podobu už v polovici 19. storočia, kedy zásluhou Štefana Moyseša vznikla dvojročná učiteľská preparandia (1856-1872). Bola jednou z mála vyšších škôl, na ktorej sa popri nemčine a maďarčine vyučovalo aj po slovensky. Jej poslaním bolo pozdvihnúť statusu učiteľského povolania a prostredníctvom vzdelaných učiteľov šíriť kultúru a osvetu v okolí Banskej Bystrice. Učiteľská preparandia zohrala v období narastajúcej maďarizácie v druhej polovici 19. storočia významnú rolu v procese národného uvedomovania sa a pri formovaní mladej slovenskej inteligencie. Poskytovala vzdelanie nielen pre študentov z rodín vyššej sociálnej vrstvy, ale aj pre chudobných študentov. Banskobystrická katolícka učiteľská preparandia aj napriek svojmu krátkemu pôsobeniu mala významné postavenie v príprave aspirantov učiteľského povolania.

1 Renesancia učiteľského vzdelávania v Banskej Bystrici

Po definitívnom zatvorení preparandie v roku 1874 nastalo krátke obdobie útlmu vzdelávania učiteľov v Banskej Bystrici. Prispel k tomu celý rad zákonov, ktoré brzdili v rozvoji „národnostnej školy“. Roku 1879 bol vydaný zákonný článok 18/1879 o vyučovaní maďarského jazyka na nemaďarských ľudových školách, ktorý zavádzal povinné vyučovanie maďarčiny do všetkých ľudových škôl s nemaďarským vyučovacím jazykom, ako aj do učiteľských ústavov s nemaďarským vyučovacím jazykom. Tým sa maďarčina od roku 1879 stala riadnym vyučovacím predmetom na nemaďarských učiteľských ústavoch, ktorých študenti si ju museli za tri roky štúdia osvojiť slovom i písmom. Poslednými kvapkami v procese maďarizácie znamenali najsmutnejšie Apponyiovské školské zákony (1907), ktoré priklincovali všetku snahu o pozdvihnutie

vzdelanostnej úrovne a národného povedomia Slovákov. Politika maďarizácie na stredných školách (i učiteľských ústavoch) nebola ťažká, pretože boli zriaďované a vydržiavané štátom.¹

2 Vznik Československého štátneho ústavu učiteľského

Vznik učiteľských ústavov v dvadsiatych rokoch dvadsiateho storočia si vynútila absencia kvalifikovaných slovenských učiteľov, rozšírenie školopovinnosti zo 6 na 8 rokov a rozvoj meštianskych škôl.

Renesancia učiteľského vzdelávania v Banskej Bystrici nastala až po utvorení prvej ČSR v roku 1918, kedy učiteľský ústav vstúpil do nového obdobia svojej činnosti.

Prvá výročná správa Československého štátneho ústavu učiteľského (od roku 1933/34 vystupoval pod názvom Československý koedukačný ústav učiteľský a od roku 1938/39 ako Štátny slovenský učiteľský ústav²), ktorá zachytávala počiatočné dejiny ústavu, jeho vznik, vývoj a umiestnenie, pochádza zo školského roku 1927/28.³ Svoju existenciu si učiteľský ústav v Banskej Bystrici začal písať od roku 1919, kedy vystupoval ešte ako dievčenská preparandia. Hoci sa preparandia nazývala dievčenskou, od 15. októbra 1919 ju mohli navštevovať aj chlapci. Oficiálny začiatok výučby bol 25. septembra 1919 zásluhou profesora miestneho chlapčenského gymnázia Andreja Sládkoviča a prvého správcu dievčenskej preparandie Jozefa Hádeka,⁴ s podporou učiteľov Š. Dobeka, F. Kulhánka, O. Nováka, F. Vlčkovej a E. Trubačkovej. Zriadenie preparandie, už pod názvom učiteľský ústav⁵, bolo ukotvené vo Vestníku MŠaNO č. 16 nasledovne: „*Ministr školství a n. o. svolil, aby zřízeny byly nové státní učitelské ústavy: ženský v Bratislavě, mužský v Banské Bystrici*

¹ PŠENÁK, J.: Uhorská školská politika v druhej polovici 19. storočia a boj Slovákov o slovenskú školu. In *Zborník FF UK 2001, Universitas Comeniana, Pedagogica, FF UK, Bratislava* : 2002, s. 113-114.

² Výročná správa čl. koeduk. ústavu učiteľského v Banskej Bystrici za školský rok 1933/34; Školská zvesť štátneho slovenského učiteľského ústavu v Banskej Bystrici 1938/39.

³ Výročná správa čl. štátneho ústavu učiteľského v Banskej Bystrici za školský rok 1927/28, s. 6-8.

⁴ Jozef Hádek pôsobil na škole ako správca len veľmi krátko. Už v októbri 1919 sa stal novým riaditeľom školy Eduard Skopál. In *Výročná správa čl. štátneho ústavu učiteľského v Banskej Bystrici za školský rok 1927/28*, s. 6.

⁵ Škola niesla oficiálny názov Československý štátny učiteľský ústav v Banskej Bystrici a bol organizovaný podľa zákonného článku č. 38/1868, ktorý bol novelizovaný zákonom č. 293/1919 Zb.

a mužský v Lučenci.“⁶ Aj napriek tomu, že bol učiteľský ústav zriadený ako mužský, v prvých rokoch väčšiu časť žiactva tvorili dievčatá.

2.1 Materiálne podmienky ústavu

Zásluhou nového správcu E. Skopála, ktorý sa postaral o dokončenie administratívnych náležitostí, sa začalo od 5. novembra 1919 pravidelné vyučovanie. Najväčšie problémy, ktoré narúšali organizačný priebeh vyučovania v škole, boli materiálne a personálne. Začiatkom školského roku 1919/20 vyučovalo päť profesorov v štyroch ročníkoch spolu 120 študentov.⁷ Postupne sa vynárala potreba stabilizovania učiteľského zboru, najmä v dôsledku vysokej fluktuácie. Učiteľský ústav zápasil i s nedostatkom vyučovacích priestorov. Keďže škola nemala vlastné priestory, vyučovanie v jednotlivých triedach prebiehalo selektovane vo viacerých prenajatých priestoroch. Prvé dva ročníky boli umiestnené v budove Kláštornej mestskej školy dievčenskej na Dolnej ulici. Tretí a štvrtý ročník spolu s malou izbietkou, ktorá slúžila ako riaditeľňa a zborovňa, dočasne umiestnili na druhom konci mesta, na prvom poschodí Obchodnej školy (Súdobná ulica č.11 – dnes Skuteckého č. 8).⁸

V školskom roku 1921/22 sa učiteľský ústav (4 ročníky ústavu a 2 triedy cvičnej školy) premiestnil do časti budovy bývalého evanjelického gymnázia (na Súdobnej ulici č. 5). Prvé dva roky mali prístup len do učební, od školského roku 1923/24 mali prenajatú celú budovu, sprístupnilo sa i používanie zbierok. „Preberacím protokolom dala evanjelická cirkev v Banskej Bystrici do prenájmu Československému eráru pre umiestnenie Štátneho učiteľského ústavu v Banskej Bystrici svoju budovu bývalého evanjelického gymnázia na Súdobnej ulici v Banskej Bystrici s dvorom a záhradou, s patriacimi pobočnými budovami, ktoré sú zapísané v pozemkovej knihe. Nájomné sa platilo vo výške 25 000 Kč ročne. Zmluva bola podpísaná 03.08.1923 v Banskej Bystrici.“⁹

⁶ Vestník MŠaNO č. 16 z 15.10.1919.

⁷ Z prvej výročnej správy z roku 1928 nie je zrejmé, na akom princípe prebiehalo prijímanie študentov do jednotlivých ročníkov ústavu. Domnievame sa, že študenti boli prijatí na banskobystrický Učiteľský ústav z iných učiteľských ústavov.

⁸ Výročná zpráva čsl. štátneho ústavu učiteľského v Banskej Bystrici za školský rok 1927/28, s. 6.

⁹ Výročná zpráva čsl. štátneho ústavu učiteľského v Banskej Bystrici za školský rok 1927/28, s. 6.

Okrem učební pre skvalitnenie výučby škola potrebovala špeciálne učebne ako kresliareň, hudobnú sieň, dielňu a telocvičňu. Kvôli stiesňujúcim podmienkam musela kresliareň slúžiť aj ako hudobná sieň, aj ako aula. Jedna trieda slúžila ako dielňa a pre telocvičňu sa nenašli priestory. Prvé dva roky mal ústav k dispozícii telocvičňu dievčenského gymnázia a kláštora, od školského roku 1921/22 používal ústav telocvičňu chlapčenského gymnázia, vzdialeného len 13 minút. Pri budove sa nachádzal pozemok – záhrada (100m²), kde študenti pestovali kvety a zeleninu; za budovou bola lúka (2260m²), ktorú študenti využívali k pokusným prácam v poľnohospodárstve. V žalostnom stave sa nachádzali i samotné pomôcky a zbierky, ktoré zo začiatku fungovania ústavu neboli vôbec k dispozícii. Čo sa týkalo učebníc, prvý rok činnosti ústavu študenti nepoužívali žiadne učebnice. Jedinou slovenskou učebnicou, vydanou už v školskom roku 1919, bola Čítanka pre I. triedy slovenských stredných škôl, ktorá slúžila vo všetkých ročníkoch ako podklad k vyučovaniu materinského jazyka.

Ústav, okrem toho, že nedisponoval dostatočným vybavením učebnicami, literatúrou a pomôckami, v zlom stave sa nachádzal i stav zbierok. Do konca roku 1921/22 bolo uvedených iba 168 inventárnych položiek v profesorskej knižnici a 213 inventárnych položiek v žiackej knižnici. Z cirkevných zbierok literatúry sa nevyužili žiadne, pretože obsahovali maďarské knihy. Podľa protokolu o prevzatí vecí z 1.4.1925 bolo prevzaté: 1. vnútorné zariadenie bývalého gymnázia – lavice, skrine a kancelárske zariadenie; 2. zbierky dejepisné - 341 kusov (mapy a obrazy), geometrické - 32 kusov, prírodopisné (somatológia, zoológia, botanika, mineralógia, geológia), zbierky fyzikálne, zbierky chemické (i s prístrojmi), zbierky kresliarske – 118 kusov. V rámci hudobného vybavenia a hudobných pomôcok ústav získal piano, ktoré bolo pridelené z ústavu slepcov v Levoči, dva klavíry z dievčenského gymnázia v Banskej Bystrici. Harmoniky získal ústav z inventáru banskobystrického bývalého gymnázia, z dievčenského gymnázia a z Učiteľského ústavu v Štubnianskyh Tepliciach. Učiteľský ústav v Hradci Královej venoval banskobystrickému ústavu organ. Od školského roku 1922/23 mal ústav

stolársku a kníhviazačskú dielňu. Všetky cirkevné zbierky prevzal, premiestnil, uložil a zinventoval profesor Myšička.¹⁰

Učiteľský ústav v Banskej Bystrici nemal vlastný internát a ani žiadne fondy na podporu študentov. Študenti mohli byť ubytovaní na internáte pri Štátnom dievčenskom reálnom gymnáziu, pri Štátnom chlapčenskom reálnom gymnáziu, na internáte pri Štátnej kovorobnej škole Vincentinum, ktorý bol kláštorným chlapčenským penzionátom.¹¹ Prvé roky od založenia ústavu sa študenti stravovali v chlapčenskom gymnáziu v alumneu (trvalo až do školského roku 1923/24), ktoré poskytovalo zlacnenú stravu. Niektorým študentom sa odpúšťalo z povinného platenia štúdia. Zo začiatku existencie ústavu síce neboli trvalé fondy pre podporu študentov, ale pôsobili tu inštitúcie, ktoré poskytovali podpory. Takou bola napríklad Slovenská banka, Nadácia generálneho finančného riaditeľstva v Bratislave, podpora zvolenského župana Dr. Markoviča, a i. ¹² I samotný ústav sa snažil sám pomôcť v rámci podpory študentov prostredníctvom usporadúvania hudobných predstavení a pod. ¹³ Študenti počas štúdia mohli byť podporovaní štipendiom alebo odmenami. Jedným zo získaných štipendií bolo napr. Krajinské štipendium, Štipendium Banskobystrického okresu, Pálffyovské štipendium; podpory poskytovala Stredoškolská starostlivosť, Slovenská liga, Salvov fond evanjelických učiteľov, Starostlivosť o mládež v Banskej Bystrici či Sirotinec „Vincentinum“ a Jednota katolíckych žien v Banskej Bystrici.¹⁴

Zájemcov o štúdium na Učiteľskom ústave sa z roka na rok zvyšoval, z tohto dôvodu vedenie školy prijalo definitívne riešenie výstavby novej školskej budovy a v roku 1933 sa začalo s jej výstavbou. O novostavbe sa začalo uvažovať už v roku 1931, stavebné miesto malo byť situované na rohu ulíc Hronské nábrežie, Kapitulská ulica a Ulica

¹⁰ Výročná zpráva čsl. štátneho ústavu učiteľského v Banskej Bystrici za školský rok 1927/28, s. 19.

¹¹ Výročná zpráva štátneho československého koed. ústavu učiteľského v Banskej Bystrici za školský rok 1933/34, s. 10.

¹² Výročná zpráva čsl. štátneho ústavu učiteľského v Banskej Bystrici za školský rok 1927/28, s. 17-19.

¹³ Výročná zpráva čsl. štátneho ústavu učiteľského v Banskej Bystrici za školský rok 1927/28, s. 20.

¹⁴ Školská zvesť štátneho slovenského učiteľského ústavu v Banskej Bystrici 1939/40, s. 11-15.

hronská ¹⁵(dnes ZUŠ J. Cikker – Štefánikovo nábrehie č. 6). Ako trojpodlažná stavba mala poskytnúť dostatok priestoru pre štyri triedy, päť učební cvičnej školy (piata trieda cvičnej školy bola otvorená až v školskom roku 1937/38), špecializované učebne kreslenia, hudby a fyziky, kabinety a telocvičňu. Súčasťou komplexu budovy mal byť i riaditeľský byt.¹⁶

Po dlhých rokoch čakania sa Učiteľský ústav v Banskej Bystrici predsa len dočkal otvorenia nového školského roku 1934/35 v nových priestoroch budovy. Vyučovanie sa začalo 6. septembra 1934. Oficiálne prevzatie novej budovy do užívania sa konalo 20. októbra 1934. Na slávnostnom otvorení sa zúčastnili poprední predstavitelia politického života: minister výučby Dr. Ján Krčmár, za referát MŠaNO vrchný školský radca František Heřmanský, ale i zástupcovia mesta na čele so starostom M. Samuhelom.¹⁷

Začiatky výučby v nových priestoroch komplikoval nedostatok materiálneho vybavenia tried – neboli tabule, lavice a iný mobilný inventár.¹⁸ Hoci v plánoch novej budovy sa počítalo i s výstavbou telocvične, na jej realizáciu chýbali finančné prostriedky. Až do vybavenia využíval ústav ihrisko miestnej Jednoty „Sokol“.

2.2 Organizácia a obsah vyučovania

Osud Učiteľského ústavu v Banskej Bystrici poznačili vplyvy spoločensko-politických pomerov v Európe a v Československu v 30-tych rokoch 20. storočia. Po Viedenskej arbitráži 2. novembra 1938, ktorej výsledkom bolo rozhodnutie o odstúpení časti južného Slovenska hortytovskému Maďarsku. Automaticky na zabranom území boli zrušené všetky školy, v ktorých sa vyučovalo po slovensky. Takýto osud stihol učiteľské ústavy v Leviciach, v Košiciach a v Lučenci. Študenti Učiteľského ústavu v Lučenci boli premiestnení do Banskej Bystrice.¹⁹ Nový

¹⁵ MÚ BB, 1923 – 45, sig. VI 460 /1-3/ 1934, č. škatule 101, reg. 10.

¹⁶ ŠA BB, Fond Okresný úrad v Banskej Bystrici, Inv. č. 511.

¹⁷ ŠA BB, Fond Okresný úrad v Banskej Bystrici, Inv. č. 276: Slávnostné otvorenie novostavieb učiteľského ústavu a kovorobnej školy.

¹⁸ Výročná zpráva čl. štátneho ústavu učiteľského v Banskej Bystrici za školský rok 1934/35, s. 4.

¹⁹ Zrušený lučenecký ústav bol pod vedením Riaditeľstva štátneho slovenského koedukačného učiteľského ústavu v Banskej Bystrici. Päť rokov slovenského školstva 1939-1943, 1944, s. 184-185.

prísun študentov skomplikoval zabezpečenie vyučovania v priestoroch budovy. Na škole boli vytvorené paralelné triedy (II.A, II.B, III.A, III.B, IV.A, IV.B), do ktorých umiestnili študentov zo zrušeného Učiteľského ústavu v Lučenci. Ako učebne sa používali priestory kresliarne, špecializovanej učebne hudby a fyziky. Riadne vyučovanie pokračovalo od 21. januára 1939.²⁰

Ďalším zásahom do priebehu výučby na banskobystrickom Učiteľskom ústave znamenala zmena politických pomerov a štátoprávneho usporiadania vyhlásením autonómie Slovenska 6. októbra 1938, po ktorom boli donútení opustiť priestory slovenských škôl českí učitelia (v prípade banskobystrického učiteľského ústavu to bol riaditeľ Eduard Skopál, siedmi učitelia, jeden učiteľ z cvičnej školy a dvaja školníci). Učiteľský zbor dopĺňali učitelia z lučeneckého učiteľského ústavu a z ostatných gymnázií zo Slovenska.

Vyučovanie a organizácia na učiteľskom ústave prebiehala do začiatku školského roka 1938/39 bez väčších prekážok. Vyučovanie prebiehalo dopoludnia a popoludní, v stredu a v sobotu do 13:00 hodiny.²¹ Výnosom MŠaNO Slovenskej krajiny zo dňa 13.10.1938, číslo 13.583/38-P/II., ktorým sa vydávali dočasné smernice pre vyučovanie na stených školách a učiteľských ústavoch, v školskom roku 1938/39 sa organizovala výučba nasledovne: dopoludňajšie vyučovanie prebiehalo od 8:00 hodiny a končilo o 12:30 hodine. Na ústavoch so striedavým vyučovaním sa zavádzalo 5 vyučovacích hodín, trvajúcich 50 minút, so 4 päťminútovými prestávkami. Odpoľudňajšie vyučovanie sa začínalo o 13:00 hodine (platilo i pre predmety nepovinné) a koniec vyučovania bol stanovený na 16:30 hodinu. Na učiteľských ústavoch, na ktorých bol začiatok posunutý na 8:30 hodinu, trvala vyučovacia hodina 45 minút. Popoludňajšie vyučovanie prebiehalo v rámci 4 vyučovacích hodín (3 vyučovacie hodiny 50 minútové a posledná vyučovacia hodina 45 minútová).²²

Obsah výučby na učiteľskom ústave predstavovali všetky povinné predmety podľa predpísaných osnov. Počet týždenných hodín bol

²⁰ Školská zvesť štátneho slovenského koedukačného ústavu učiteľského v Banskej Bystrici 1938-39, s. 8.

²¹ Výročná zpráva čl. štátneho ústavu učiteľského v Banskej Bystrici za školský rok 1927/28, s. 22.

²² Zvesti MŠaNO, Roč. I. a II. (1938/39). Bratislava : 1939, s. 16.

stanovený na 35, prípadne 36 (v II. ročníku). Ako povinné predmety sa vyučovali: náboženstvo, slovenský jazyk, dejepis a občianska náuka, zemepis, pedagogika, vyučovacia prax s metodikami, matematika, prírodopis, chémia a fyzika, poľné hospodárstvo, kreslenie s písaním, náuka o hudbe a speve, hra na husle, hra na organ, hra na klavír, ručné práce. Vyučovanie nepovinných predmetov nebolo zavedené. Nemecký jazyk a ručné práce sa vyučovali ako predmety relatívne povinné. Študenti, ktorí pochádzali z Banskej Bystrice alebo jej okolia, cvičili na hudobných nástrojoch do 19:00 hodiny večer. Povinnosti, ktoré boli spojené s bohoslužbami, vykonávali študenti podľa pokynov katechétoz alebo z vlastnej vôle alebo z vôle rodičov.²³

Telesná výchova sa na ústave vyučovala oddelene pre dievčatá a chlapcov. V stredu poobede sa študenti pravidelne stretávali v rámci telesnej výchovy na tzv. školských hrách.²⁴ Každoročne sa konali školské preteky, kde ústav obsadzoval popredné miesta.²⁵

Učiteľský ústav v Banskej Bystrici poskytoval príležitosť pre budúcich definitívnych učiteľov vykonať skúšky učiteľskej spôsobilosti pre ľudové a meštianske školy, ktoré boli upravované ministerským výnosom č. 56.827/34-I, zo dňa 23.1.1935, ktorým sa vydával skúšobný poriadok pre skúšky učiteľskej spôsobilosti pre ľudové a meštianske školy.²⁶ Jednou z komisií, ktorá bola zriadená pre skúšky učiteľskej spôsobilosti pre ľudové a meštianske školy, bola i komisia v Banskej Bystrici. Kandidáti v oboch prípadoch sa mohli prihlásiť na dva termíny: jarný (do 15. februára) a jesenný (do 15. septembra). Podmienkou k pripusteniu ku skúškam učiteľskej spôsobilosti pre ľudové školy bolo vykonanie 20 mesačnej praktickej školskej služby (praktikantská, hospitantská služba). Skúšky učiteľskej spôsobilosti pozostávali z písomnej (z pedagogiky a druhá písomná skúška mala praktický charakter – vychádzala

²³ Zvesti MŠaNO, Roč. I. a II. (1938/39). Bratislava : 1939, s. 22.

²⁴ Výročná zpráva čl. štátneho ústavu učiteľského v Banskej Bystrici za školský rok 1927/28, s. 26.

²⁵ Výročná zpráva čl. štátneho ústavu učiteľského v Banskej Bystrici za školský rok 1927/28, s. 27.

²⁶ Predpisy zákonného článku XXXVIII/1868 platili na Slovensku až do roku 1920. Zákonom č. 276/1920 Zb. z. a n. boli zavedené skúšky podľa starých rakúskych skúšobných poriadkov, ktoré pochádzali z roku 1886 a platili pre celú ČSR. ČERNÝ, N.: Skúšky učiteľskej spôsobilosti. In *Naša škola*, roč. XII., 1936/37, s. 36.

z kandidátových skúseností na praxi) a ústnej časti (pozostávajúca z pedagogicko-didaktickej, metodickej časti, organizácie školstva, školskej hygieny a literatúry pre mládež).²⁷

Skúšky učiteľskej spôsobilosti pre meštianske školy pozostávali z troch predmetov. Podmienkou kandidátov pre pripustenie k skúškam bola 30 mesačná školská služba. Súčasťou skúšok bolo napísanie záverečnej práce, po ktorej schválení sa mohol kandidát prihlásiť na písomné a ústne skúšky.²⁸

3 Učiteľský zbor

V počiatkoch fungovania Učiteľského ústavu deficit slovenských učiteľov pomáhali riešiť českí učitelia, z tohto dôvodu v prvých rokoch značnú časť učiteľského zboru v banskobystrickom ústave tvorili učitelia z Čiech. Zakladajúcimi členmi učiteľského zboru pod vedením dočasného správcu J. Hádeka (funkciu vykonával do 15.10.1919) a neskôr riaditeľa E. Skopála (vo funkcii od 15.10.1919) boli z českých predstaviteľov Š. Doubek, O. Novák, E. Trubáčková, F. Vlčková, F. Kulhánek. Zo Slovákov vyučovali J. Hruška – učiteľ evanjelického náboženstva, J. Jančí a F. Valentín – učitelia katolíckeho náboženstva.²⁹ Učiteľský ústav v Banskej Bystrici sa mohol počas svojej pôsobnosti pýšiť nielen skvelými pedagógmi, ale niektorí z nich boli významnými osobnosťami v celoslovenskom kontexte z oblasti vedy, kultúry umenia. Z učiteľov, pôsobiach na Učiteľskom ústave, *Gabriel Čeněk*³⁰ (pôsobil v rokoch 1927-1929) sa zaoberal prírodnými vedami; v oblasti hudby vynikali napr. český hudobný skladateľ *Štefan Doubek*³¹ (pôsobil v rokoch 1919 – 1921); externý vysokoškolský pedagóg *Karola Štika*³² (pôsobil v rokoch 1919 – 1935); hudobný pedagóg *E. Horáček*³³ (pôsobil v rokoch 1918-1934); profesor hudby, klavirista, komorný hráč a dirigent *Viliam Figuš-*

²⁷ Pozri bližšie : ČERNÝ, N.: Skúšky učiteľskej spôsobilosti. In *Naša škola*, roč. XII., 1936/37, s. 36-41.

²⁸ Pozri bližšie: ČERNÝ, N.: Skúšky učiteľskej spôsobilosti pre meštianske školy. In *Naša škola*, roč. XII., 1936/37, s. 69-74.

²⁹ Výročná zpráva čl. štátneho ústavu učiteľského v Banskej Bystrici za školský rok 1927/28, s. 12-14.

³⁰ Slovenský biografický slovník. I. zväzok A – D. Martin : 1983, s. 415.

³¹ Slovenský biografický slovník. I. zväzok A – D. Martin : 1983, s. 497.

³² Slovenský biografický slovník. V. zväzok R – Š. Martin: 1992, s. 524.

³³ *Kto bol kto v histórii Banskej Bystrice 1255-2000...*s. 76.

*Bystrý*³⁴ (pôsobil v rokoch 1920 – 1927), ktorý na banskobystrickom ústave skomponoval známu operu *Detvan*. V literárnej oblasti pôsobili na učiteľskom ústave napr. známy bibliograf, literárny historik *Rudolf Jarušek*,³⁵ (pôsobil v rokoch 1938 – 1940); publicista *František Kulháněk*³⁶ (pôsobil v rokoch 1919 – 1939); učiteľ učiteľského ústavu a cvičnej školy *G. Pavlovič*³⁷ (pôsobil v rokoch 1934-39).

Situácia v učiteľskom zbore z hľadiska personálneho obsadenia sa zmenila po roku 1938, kedy boli prepúšťaní zo školských služieb na Slovensku českí učitelia, menovite z banskobystrického ústavu opustili svoje miesta riaditeľ E. Skopál, učitelia F. Braun, B. Gründl, Z. Keller, F. Kulháněk, F. Marušník, J. Myšička, O. Julák a J. Urbášek.³⁸ Problém s doplnením voľných miest slovenskými učiteľmi nebol taký veľký. Odchádzajúcich učiteľov nahradili učitelia z obsadených území horthyovským Maďarskom.

Štátoprávne zmeny spôsobujúce fluktuáciu v učiteľskom zbore, ktorú zaznamenávame hlavne v rokoch 1938/39 – 1939/40 na Učiteľskom ústave v Banskej Bystrici, neboli jedinou príčinou. Vojenské udalosti znamenali pre učiteľov – mužov nástup na povinnú vojenskú službu, a preto v priebehu vojnových udalostí boli časté zmeny v učiteľskom zbore. Celkovo v školskom roku 1938/39 prišlo 17 nových učiteľov a odišli 15. V školskom roku 1939/40 pribudlo 12 nových členov učiteľského zboru a odišli piati učitelia.³⁹

Učitelia pôsobiaci na škole sa rozdeľovali na interných – vlastných zamestnancov a externých učiteľov. Interní vyučujúci pôsobili buď ako riadni profesori na učiteľskom ústave alebo ako cviční učitelia na cvičnej škole. Najdlhšie pôsobiaci cviční učitelia na banskobystrickom učiteľskom ústave boli Z. Keller (1923/24 – 1938/39) a V. Pihera (1920/21 – 1931/32). Externí učitelia prevažne vyučovali predmety ako náboženstvo, kreslenie, hudobná výchova a ženské ručné práce.

³⁴ ELIÁŠ, M.: *Slávni Slováci*. Martin : 2010, s. 25. LEIKERT, J.: *Osobnosti Slovenska. II. diel*. Bratislava : 2010, s. 85-86.

³⁵ Slovenský biografický slovník. II. zväzok E – J. Martin : 1987, s. 538.

³⁶ Slovenský biografický slovník. III. zväzok K – L. Martin : 1989, s. 304.

³⁷ *Kto bol kto v histórii Banskej Bystrice 1255-2000...*s. 145.

³⁸ Školská zvesť štátneho slovenského koedukačného ústavu učiteľského v Banskej Bystrici 1938-39, s. 5.

³⁹ RAČEKOVÁ, K.: Učiteľský ústav v Banskej Bystrici do roku 1945....s. 70.

Mimoškolské aktivity učiteľov. Okrem plnenia si hlavných školských povinností sa pedagogický zbor banskobystrického Učiteľského ústavu angažoval v mnohých oblastiach školskej a mimoškolskej činnosti, napr. organizovaním počas zimných mesiacov pravidelných bezplatných besiedok, striedavo s rozmanitým programom alebo bábkovou hrou.⁴⁰ Prostredníctvom vychádzok, výletov a exkurzií (napr. Čechy - hlavne Praha, Brno, Macocha, ale i spoznávanie krás mnohých slovenských miest - hlavne Tatry, okolie Banskej Bystrice, Donovaly), sa snažili vyučujúci skvalitniť výchovno-vzdelávací proces a lepšie motivovať študentov k štúdiu. Prostredníctvom exkurzií sa študenti oboznamovali s elektrárňami, papierňami v Harmanci, železiarňami v Podbrezovej, mincovňou v Kremnici. Navštevovali rôzne príležitostné výstavy (napr. výstava školských pomôcok, výstava detských kníh v Ústrednom kníhkupectve československého učiteľstva, výstava hračiek, keramiky z Modranskej továrne a prác žiakov zo škôl v Banskej Bystrici a okolia, ovocinárska a včelárska výstava), navštevovali múzeá, mestské knižnice i priemyselné podniky v meste i v okolí. Ďalšie aktivity, ktoré priamo súviseli s vyučovacím procesom, boli napríklad pravidelné organizovanie prednášok, premietanie diapozitívov, návšteva náučných filmov. Prednášky sa konali zvyčajne pri príležitosti spomienky na významnú spoločenskú udalosť, prednášajúcimi boli väčšinou profesori učiteľského ústavu. Medzi významné pamätné udalosti, ktoré si študenti a učitelia učiteľského ústavu každoročne pripomínali, patrili: Deň slobody, Deň československo-juhoslovanskej vzájomnosti, Deň československo-rumunskej vzájomnosti, Deň oslobodenia poľského národa, Deň československého zahraničia a i.⁴¹

Okrem spomienkových prednášok sa usporadúvali prednášky s osvetovou a ľudovými výchovnou tematikou (napr. prednášky o hygiene, prednášky o nakaľivých chorobách, prednášky o hasičstve, prednášky o letectve, 4- hodinový kurz zdravotníctva, prednášky o poslaní knihy, ľudovýchove,...).

⁴⁰ Výročná zpráva čl. štátneho ústavu učiteľského v Banskej Bystrici za školský rok 1927/28, s. 37.

⁴¹ Výročná zpráva čl. štátneho ústavu učiteľského v Banskej Bystrici za školský rok 1927/28, s. 23.

4 Študenti banskobystričského Učiteľského ústavu

V prvých rokoch po založení ústavu ako „dievčenskej preparandie“ väčšinu žiactva tvorili dievčatá (graf č. 1).

Graf č. 1 Počet zapísaných dievčat a chlapcov Učiteľského ústavu na začiatku každého školského roku (1919/20 – 1939/40)⁴²

Situácia sa postupne od školského roku 1923/24 menila, pri vstupe do 1. ročníka sa začali prijímať väčšinou chlapci. Vysoký nepomer prijatých dievčat a chlapcov do ústavu pretrvával do školského roku 1930/31. V nasledujúcich rokoch sa pomer prijatých dievčat a chlapcov vyrovnal – vyučovanie na Učiteľskom ústave v Banskej Bystrici bolo koedukované. Takýto stav však netrval dlho, ďalšími organizačnými a obsahovými zmenami prešiel Učiteľský ústav v Banskej Bystrici po roku 1938. Výnosom⁴³ MŠaNO č. 7122/II zo dňa 9. mája 1939⁴⁴ bola zrušená koedukácia na Učiteľskom ústave v Banskej Bystrici. Následne od školského roku 1939/40 prijímal do prvého ročníka už len chlapcov.

⁴² Počet dievčat a chlapcov Učiteľského ústavu bol spracovaný zo školskej výročnej správy z roku 1927/28 a z Triednych výkazov za obdobie školských rokov 1927/28 – 1939/40.

⁴³ Výnos MŠaNO zavedením koedukácie mení učiteľské ústavy na : 1. mužský učiteľský ústav; Štátny slovenský koedukačný ústav učiteľský v Bratislave, Banskej Bystrici, Prešove (v tom i grécko-katolícke pobočky), 2. ženský učiteľský ústav; Štátny slovenský koedukačný ústav učiteľský v Modre a v Štubnianskych Tepliciach. Zvesti Ministerstva školstva a národnej osvety, roč. I. a II. (1938-39), 1939, s. 192.

⁴⁴ Zvesti Ministerstva školstva a národnej osvety, roč. I. a II. (1938-39), 1939, s. 192.

Tak, ako sa v prvých rokoch menil stav učiteľského zboru, tak kolísal i počet študentov v jednotlivých ročníkoch. Počiatočné roky činnosti Učiteľského ústavu v Banskej Bystrici zaznamenávali značné posuny študentov nielen z ročníka do ročníka, ale aj v priebehu školského roka. Fluktuácia študentov sa počas školského roka ustálila po roku 1923. Príčiny odchodov študentov zo školy boli rôzne: zmena bydliska, zlý prospech, sociálne dôvody, zlý zdravotný stav a v niektorých prípadoch dokonca úmrtie študenta.

Počet zapísaných študentov v školskom roku 1930/31 sa výrazne nemenil, v priemere bolo zapísaných od začiatku činnosti ústavu do šk. roku 1930/31 114 študentov. V ďalšom období sa počet mierne zvýšil, do ústavu bolo zapísaných v priemere 153 študentov ročne. V období rokov 1919-1945 na Učiteľskom ústave (a neskôr Učiteľskej akadémii) študovalo priemerne 143 študentov ročne.⁴⁵ Počas trvania Učiteľského ústavu v Banskej Bystrici (1919-1940) bolo zapísaných celkovo 3046 študentov.

Štruktúra študentov z pohľadu miesta narodenia, vierovyznania, materinského jazyka, prospechu bola spracovaná na základe celkového počtu študentov (Σ 2058) uvádzaných na konci školských rokov, vykazovaných vo výročných školských správach (1927/28 – 1939/40).

Väčšina študentov, hlavne v prvých rokoch od jeho založenia, ktorí navštevovali banskobystriický Učiteľský ústav, pochádzala priamo z Banskej Bystrice, z jeho najbližšieho okolia. Stav študentov sa dopĺňal záujemcami z Čiech a Moravy. Postupne sa však situácia menila, keďže počet záujemcov o štúdium z roka na rok narastal, a preto sa od školského roku 1925/26 znižovali počty prijatých študentov, hlavne z Čiech a Moravy. Z analýzy triednych katalógov sme zistili, že na ústave študovali i študenti, ktorí boli zaradení do kolónky „cudzina“ (v tom období do roku 1939 to bola Juhoslávia, Rumunsko, Rakúsko, Maďarsko).

Miesto narodenia študentov. V období školských rokov 1927/28-1939/40 z celkového počtu študentov učiteľského ústavu (2058), väčšina študentov (1648 študentov - 80%) pochádzala z rôznych miest a obcí

⁴⁵ RAČEKOVÁ, K.: Učiteľský ústav v Banskej Bystrici do roku 1945. In MICHALIČKA, V. et. al., s. 81.

Slovenska, 165 študentov (8%) priamo z Banskej pochádzalo zo zahraničia.⁴⁶

Vierovyznanie študentov. Z celkového počtu študentov (2058), navštevujúci banskobystriický ústav v školských rokoch 1927/28-1939/40, boli prevažne rímsko-katolíckeho⁴⁷ vierovyznania (1372 študentov – 66,7%), 625 študentov evanjelického vierovyznania (30,4%), 30 študentov československého vierovyznania (1,5%), bez vierovyznania boli uvedení 14 študenti (0,7%), 12 študentov židovského (0,6%) a študentov, ktorí mali iné vierovyznanie (adventisti, českobrabské), bolo päť (0,2%).⁴⁸

Materinský jazyk študentov. Z celkového počtu študentov (2058) v období školských rokov 1927/28-1939/40 bol v prevažnej miere (2055 žiakov – 99,9%) materinským jazykom študentov Učiteľského ústavu v Banskej Bystrici jazyk československý, po vyhlásení vzniku Slovenského štátu sa vo výročných správach uvádzal slovenský materinský jazyk. Len traja študenti (0,1%) mali uvedený iný materinský jazyk (nemecký, český, ruský, ukrajinský) ako československý (slovenský).⁴⁹

Prospech študentov. Hlavnou smernicou, ktorú vydala Štátna školská správa, slúžiaca na hodnotenie a klasifikáciu správania a prospechu študentov Učiteľského ústavu v Banskej Bystrici, bol „Skúšobný, klasifikačný a rokovací poriadok na stredných školách a učiteľských ústavoch.“⁵⁰ Klasifikačný poriadok určoval postup študenta do vyššieho ročníka na základe prospechu, ale aj jeho klasifikáciu správania, prípadne okolností, za ktorých má byť študent vylúčený zo štúdia. V rokoch 1927/28 – 1939/40 stupnica celkového prospechu, ktorá bola stanovená podľa známok z jednotlivých vyučovacích predmetov, bola nasledovná: 1. stupeň – spôsobilý s vyznamenaním; 2. stupeň- spôsobilý (súci jedno-ducho); 3. stupeň – nie spôsobilý (nesúci). Z celkového počtu študentov (2058) študujúcich na Učiteľskom ústave v období školských rokov

⁴⁶ VOZÁROVÁ, L.: *Vývoj učiteľskej prípravy v Banskej Bystrici do roku 1949*. B. Bystrica : 2011, s. 71-72.

⁴⁷ Pozn.: Do rímsko-katolíckeho vierovyznania sa počítalo i grécko-katolícke vierovyznanie.

⁴⁸ VOZÁROVÁ, L.: *Vývoj učiteľskej prípravy v Banskej Bystrici do roku 1949*. B. Bystrica : 2011, s. 72.

⁴⁹ VOZÁROVÁ, L.: *Vývoj učiteľskej prípravy v Banskej Bystrici do roku 1949*. B. Bystrica : 2011, s. 73.

⁵⁰ RAČEKOVÁ, K.: Učiteľský ústav v Banskej Bystrici do roku 1945. In MICHALIČKA, V. et. al....s. 83.

1927/28-1939/40 bolo 1642 študentov spôsobilých (79,8%), 177 študentov nespôsobilých (8,6%), klasifikovaných s vyznamenaním bolo 166 študentov (8,1%), 62 študentom bola povolená oprava (3%) a 11 študentov bolo neklasifikovaných (0,5%). Z výsledkov vyplýva celkovo vysoké percento študentov so zlým prospechom. Tento výsledok bol ovplyvnený do určitej miery aj skutočnosťou, že len malý počet študentov (8%) pochádzal priamo z Banskej Bystrice, ostatní buď bývali na priváte alebo do školy dochádzali. Vo výročnej správe⁵¹ sa otázka absencie internátu považovala ako jedna z príčin vysokého neprospievania študentov. Iní študenti si zase nemohli dovoliť študovať z hmotných dôvodov, čo sa odzrkadlilo aj v prospechu študentov.⁵²

Absolventi Učiteľského ústavu. Učiteľský ústav v Banskej Bystrici počas svojho pôsobenia odchoval desiatky významných osobností, ktoré sa uplatnili vo viacerých sférach verejného života na Slovensku. Medzi najvýznamnejších absolventov Štátneho československého učiteľského ústavu patrili napr. hudobný skladateľ, dirigent, pedagóg, zaslúžilý umelec *T. Andrašovan*;⁵³ učiteľ, publicista, prekladateľ *V. Bágel*;⁵⁴ herec, kultúrny pracovník *P. Dúbravský*;⁵⁵ pedagóg, publicista *M. Foltín*;⁵⁶ učiteľ, maliar *J. Gálus*;⁵⁷ violista, hudobný pedagóg a organizátor, dirigent *L. Hrdina*;⁵⁸ slovenský herec, režisér, dramatik, prozaik a publicista *A. Chmelko*;⁵⁹ hudobný skladateľ, pedagóg *A. Očenáš*;⁶⁰ spisovateľ, učiteľ,

⁵¹ Výročná zpráva Štátnej slovenskej učiteľskej akadémii v Banskej Bystrici za školský rok 1944/45, s. 4-5.

⁵² VOZÁROVÁ, L.: *Vývoj učiteľskej prípravky v Banskej Bystrici do roku 1949*. B. Bystrica : 2011, s. 74.

⁵³ Dostupné na internete: <http://www.salkova.sk/vyznamne-osobnosti-spojene-so-salkovou/> [online]. [cit. 2011-16-10].

⁵⁴ *Kto bol kto v histórii Banskej Bystrice 1255-2000...* s. 13.

⁵⁵ *Kto bol kto v histórii Banskej Bystrice 1255-2000...* s. 47.

⁵⁶ *Kto bol kto v histórii Banskej Bystrice 1255-2000...* s. 54.

⁵⁷ *Kto bol kto v histórii Banskej Bystrice 1255-2000...* s. 58.

⁵⁸ *Kto bol kto v histórii Banskej Bystrice 1255-2000...* s. 77.

⁵⁹ Dostupné na internete : <http://www.hliniknadhronom.sk/chmelko-andrej.phtml?id3=50391> [online]. [cit. 2011-16-10].

⁶⁰ Dostupné na internete : <http://www.selce.sk/?mnu=osobnosti&idosobnost=1> [online]. [cit. 2011-16-10].

predstaviteľ naturizmu v slovenskej literatúre F. Švantner;⁶¹ spisovateľ pre deti a mládež, učiteľ D. Štubňa-Zámostský.⁶²

Mimoškolská činnosť študentov. Študenti počas štúdia na Učiteľskom ústave v Banskej Bystrici mali možnosť navštevovať tri študentské krúžky (niektoré trvali až do konca činnosti neskoršej akadémie), ktoré aktívne prispievali k rozvoju mimoškolských aktivít študentov. Ako prvý krúžok, ktorý si samostatne viedli študenti a mohli sa doň aktívne zapojiť, bol *Študentský samovzdelávací krúžok*, ktorý počas svojej existencie vykazoval pravidelnú pozoruhodnú činnosť. Na jeho schôdzach sa často stretávali aj študenti iných škôl. V ňom si mohli študenti rozvíjať svoj talent v recitácii, speve a hudbe. Zakladateľkou a stálou patrónkou bola profesorka F. Vlčková. Študenti sa podieľali na pripravovaní programu k mnohým oslavám sviatkov a výročí. Samovzdelávací krúžok spolupracoval aj s Červeným krížom.

Ďalším študentským krúžkom bol *Študentský abstinencný krúžok*. Krúžok svoju činnosť začal v školskom roku 1932/33 (aspoň podľa uvedenia vo výročnej školskej správy toho istého školského roku). Na zasadnutí krúžku sa konali prednášky o abstinencii, s výpomocným vedením prof. Lányiho. Na prednášky chodili i učitelia z okolitých dedín. Krúžku boli venované knihy a brožúry zo Štátneho nakladateľstva.

Spevácky zbor mohli navštevovať študenti Učiteľského ústavu od jeho založenia až do konca pôsobenia Učiteľskej akadémie. Zbormajstrom a hlavným vedúcim speváckeho zboru od školského roku 1927/28 bol profesor učiteľského ústavu Karol Štika. Okrem hudobných a speváckych čísel, ktoré si zboristi pripravovali pri rôznych príležitostiach a oslavách, usporadúvali aj niekoľko koncertov. Veľkým koncertom bol koncert, ktorý sa konal 2. mája 1931 za účasti hudobného skladateľa V. Kaprála a koncertného speváka A. Korečka z Brna.⁶³ V školskom roku 1939/40 boli na učiteľskom ústave dva zbory – chlapčenský a dievčenský (ženský).⁶⁴

⁶¹ Kto bol kto v histórii Banskej Bystrice 1255-2000...s. 194.

⁶²C. d., s. 193.

⁶³ Výročná správa čl. štátneho ústavu učiteľského v Banskej Bystrici za školský rok 1930/31, s. 30.

⁶⁴ Školská zvesť štátneho slovenského koedukačného ústavu učiteľského v Banskej Bystrici 1939-40, s. 6-7.

Summary

The Activity of the Czechoslovak National Teaching Institute in Banská Bystrica in the years 1919-1939

The history of teaching education in Banská Bystrica has its determinants in the social, political changes, as reflected in the subsequent periods of its development organization and profiling of schools in each. With evolving time is developed effort to raise the education of teachers at a higher level. New hope in the field of teacher training in the creation of the Czechoslovak Republic, Banská Bystrica, occurred after the establishment of the Czechoslovak National Institute of teaching (1919). The National Institute of teaching in Banská Bystrica had to overcome several material, spatial, organizational problems and problems with staffing in the period of the Czechoslovak Republic. The teaching at The National Institute of teaching was ongoing in the new building spaces in the school year 1934/35. There were attended overall 3046 students in the years 1919/20-1939/40. From statistical data from the school years 1927/28 – 1939/40 students come mainly from the nearby Slovak towns and municipalities (even 12% of the students come from abroad from this period). They were mostly the Roman Catholic religion, Czechoslovak (later Slovak) language predominantly-talked and were prevailingly classified by degree of capable (79,8%). Students in extracurricular activities may be carried out in the *Student our self-study cluster*, *Student abstinent cluster* and in the *Choir*.

Key words: teaching Institute in Banská Bystrica, teacher education, teachers and students, an extra-curricular activity of teachers and students, organization and content of the teaching.